

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

RAZUMIJEM ŠTO ČITAM

Anita Peti-Stantić

ČITANJEM DO (SPO)RAZUMIJEVANJA – OD ČITALAČKE PISMENOSTI DO ČITATELJSKE SPOSOBNOSTI

Zagreb: Naklada Ljevak, 2019.

Nova knjiga Anite Peti-Stantić: *Čitanjem do (spo)razumijevanja* u podnaslovu ističe pojmove nad kojima se javnost u Hrvatskoj zamisli svaki put kad se spomenu rezultati naših učenika na ljestvici OECD-ova PISA istraživanja. Njihovo nas pozicioniranje pritom u usporedbi s vršnjacima u nekim susjednim zemljama ovih dana ponovo (već po drugi put) iznenađuje, postiduje i ostavlja bespomoćnima. *Čitalačkoj pismenosti i čitateljskoj sposobnosti*, očigledno, trebamo u društvu pristupiti drugačije nego što se to dosad činilo. Čitanju, koje je vrlo zahtjevan i složen kognitivni proces, valja pristupiti sa svom ozbiljnošću, a autorica ove knjige o njemu progovara s teorijskih polazišta neuroznanosti, neurolingvistike, lingvistike, psihologije, psiholingvistike, glotodidaktike te analize diskursa. Ne zaustavlja se međutim samo na teorijskim razmatranjima nego i istražuje kvalitetu teksta koji je ponuđen suvre-

menome učeniku u Hrvatskoj u okviru institucionalnog obrazovanja. Iz pozicije lingvisti i psiholingvisti, a utemeljeno na rezultatima provedenih istraživanja, autorica nudi i svoje viđenje potrebnih promjena u poučavanju za koje je u znanosti dokazano da mogu dovesti do učinkovitog i suvremenog obrazovanja.

Knjigu otvara poglavlje *Igra je ozbiljna stvar. Što bi bilo da se prestanemo igrati?* Kroz igru od najranije dobi usvajamo spoznaje o sebi i o svojoj okolini. Štoviše, autorica dokazuje i to da igra nalikuje znanstvenom istraživanju jer se u njoj promišlja o raznim njezinim elementima, uz upotrebu vlastite mašte i kreativnosti. Posebno je pritom važna usmjerena, vođena igra, koju bi trebalo primijeniti i u odgojno-obrazovnom procesu jer ona povećava motivaciju učenika za učenje te omogućuje osjećaj postignuća. U igri se rano javlja i jezična igra, koju

odrasli trebaju podržati (i u njoj sudjelovati na primjeren način) jer doprinosi ne samo usvajanju prvoga jezika, nego i kognitivnom razvitku – ona je važna za razvoj čitanja i pisanja kao kognitivnih i metakognitivnih djelatnosti. Autorica se zauzima za to da se u nastavi jednako razvijaju i jezične i metajezične sposobnosti te prepoznaje da u našem obrazovnom sustavu izostaje briga za razvijanje korištenja složenih jezičnih struktura u vlastitu izražavanju. Umjesto njih prevagu ima, nažalost, poučavanje prepoznavanja i opisivanja uočene strukture, dok bi poučavanje utemeljeno na rezultatima psiholingvističkih istraživanja leksičke gustoće, raznolikosti i dubinskoga razumijevanja riječi imalo mnogo važniji učinak na kognitivni razvitak mladih.

U drugom poglavlju „Mozak (ni) je za čitanje” autorica upozorava na činjenicu da mozak nije unaprijed programiran za čitanje, tj. bez posebnoga poučavanja čovjek neće naučiti čitati (za razliku od naprimjer svladavanja jezika/govora, pri kojem svako zdravo dijete životom u zajednicu nauči govoriti jezikom te zajednice). Znanstvenim je istraživanjima utvrđeno da čovjek u mozgu nema unaprijed predviđenu strukturu koja omogućuje čitanje i ta aktivnost nije savladiva promatranjem: *nitko ne može naučiti čitati gledajući druge kako čitaju*. Čitanje je

složena aktivnost koja se razvija reprogramiranjem mozga svakoga pojedinca. Autorica detaljno govori o složenosti čitateljskih operacija i naglašava da se one mogu svladati tek na temelju poučavanja čitanja, osobito čitanja s razumijevanjem. Čitalačka pismenost stoga obuhvaća ne samo elementarnu pismenost nego jednako tako čitanje i razumijevanje kao međusobno tijesno isprepletene aktivnosti koje jedna drugu omogućuju i podupiru.

U trećem poglavlju „Od čitalačke pismenosti do čitateljske sposobnosti” upozorava se na to da su razine čitalačke pismenosti bolji prediktor gospodarskoga rasta od obrazovnog postignuća. Naime čitalačka je pismenost preduvjet svjesnoga, kritičkoga i aktivnoga sudjelovanja u gotovo svim aspektima suvremenoga života. Autorica donosi određene pojma čitalačke pismenosti te opisuje polazišta i metode njezina ispitivanja u PISA istraživanjima. Predlaže pritom ključnu promjenu paradigme: čitalačka pismenost nije skup konkretnih naučenih podataka – ona je sposobnost primjene usvojenih znanja i vještina na nove situacije, nove tekstove i nove životne okolnosti. Upravo je čitalačka pismenost, upozorava autorica, presudna sposobnost koja u suvremenome društvu razlikuje uspješne pojedince od manje uspješnih. Obrazovni proces pridonijet će

razvitku te sposobnosti ako se u njemu aktivno posveti pozornost čitanju s razumijevanjem, ako se nastoji sustavno i dosljedno djelovati na procesima ulančavanja i integracije činjeničnoga znanja.

U četvrtome poglavlju „Kritičko čitanje za kritičko građanstvo ili zašto moramo čitati” govori se o kognitivnim implikacijama čitanja. Autorica se zauzima za to da se dubinsko kritičko čitanje posebno njeguje i razvija od najranije dobi te razlaže korake u svladavanju kritičkoga čitanja. Naglašava važnost vježbi predčitalačkih i čitalačkih vještina. Pritom vježbe s vokabularom imaju i važnu kognitivnu svrhu, a to je širenje perspektive i upoznavanje s novim pojmovima. Sve to zapravo vodi u metodologiju poučavanja tzv. dubinskoga čitanja. Njemu je posvećeno peto poglavlje „Dubinsko čitanje iz perspektive psiholingvisti (i čitatelja)”. Dubinsko čitanje obuhvaća proučavanje procesa čitanja unutar psiholingvistike i kognitivne neuroznanosti. Riječ je o procesima kao što su konceptualno proširenje, utjelovljena kognicija, inferencijalno, referencijalno i pragmatičko procesiranje te uvid u cjelinu strukture djela. Do dubinskoga čitanja dolazi se usporednim ostvarivanjem triju vrsta procesa: inicijalnih, metakognitivnih i generativnih. U inicijalnim procesima riječ je o zamišljanju si-

tuacije i stavljanju u određenu perspektivu (aktivira se naše znanje o stvarima i pojavama, tj. znanje o svijetu). U metakognitivnima aktivira se analoško mišljenje kao spona između činjeničnoga znanja i zaključivanja. Generativni procesi odnose se na sposobnost uvida u situaciju na temelju prosuđivanja i dubinskog uvida u bit pročitanaoga (riječ je o sposobnosti koja se prenosi na svaki sljedeći, novi i nepoznati tekst koji treba razumjeti). Autorica pritom snažno naglašava važnost kvalitetne strukture teksta, a to je ona koja potiče kognitivne aktivnosti kao što su: povezivanje, zaključivanje i uspostavljanje implicitnih odnosa. Te su aktivnosti preduvjeti dubinskoga čitanja, a uz to utječu pozitivno i na motivaciju za čitanje. Vrlo je važan dio procesa dubinskoga čitanja u obrazovanju i razgovor o pročitanoj jer je takvo čitanje u bitnome pod utjecajem pojedinačeva prethodnoga znanja i stajališta. Poseban se osvrt daje na vrste znanja potrebne čitatelju da bi mogao dubinski čitati: 1. široko i duboko generičko znanje, 2. strateško znanje (poznavanje strategija rješavanja problema), 3. reflektivno znanje (tj. sposobnost čovjekova uma da misli apstraktno) i 4. znanje o tekstu koje se tiče sposobnosti izdvajanja točnih informacija iz teksta, a uključuje razumijevanje vokabulara, strukture teksta ili načina

na koje je tekst organiziran. Među navedenim vrstama znanja prve tri vezane su uz opće kognitivne sposobnosti, a četvrta uz čitanje. S time u vezi autorica obrazlaže ponajprije pojam mentalnoga leksika i njegovu povezanost s dubinskim čitanjem, a zatim se bavi semantičkim kategorijama koje u bitnome utječu na brzinu i dubinu jezične obrade: konkretnost i predočivost riječi.

U šestome poglavlju „Sadašnjost za budućnost” raspravlja se o mjestu obrazovanja u našem cjelokupnom iskustvu i o tome kako poučavanje vještina koje pripadaju jezično-komunikacijskom području (slušanje, govorenje, čitanje i pisanje) valja obogatiti razvijanjem kritičkoga odnosa prema tim vještinama. One su put prema razvijanju procesa mišljenja i zaključivanja kod mladih – procesu koji uključuje *pretpostavljanje, zaključivanje, dokazivanje, poimanje mogućnosti, promjenu perspektive, stavljanje u situaciju, zamišljanje situacije* i dr.), a koji utječe na stvaranje pozitivne, kritičkom mišljenju okrenute atmosfere u obrazovnom procesu.

Sedmo je poglavlje „Vokabular, pouzdan prijatelj i plašitelj iz zasede” posvećeno praktičnoj primjeni znanstvenih spoznaja o kojima se govori u prethodnim poglavljima na nizu odabranih primjera sustavnih vježbi i igara pomoću kojih se mogu osvijestiti načini na koje su riječi i

pojmovi međusobno povezani. Unošenje strukture vokabulara u naše razumijevanje jezika omogućit će, ističe autorica, automatizaciju procesa čitanja, čime se oslobađa prostor za dohvaćanje dubinskih značenja pročitanaoga sadržaja. Smatra da se produbljivanje i proširivanje vokabulara, kao jedna od osnovnih pretpostavki i prediktora čitanja s razumijevanjem, može postići samo osvještavanjem njegove sustavnosti i urednosti, a ta je sustavnost prisutna u podlozi čovjekova mentalnog leksikona.

U osmome poglavlju „Čitanje za život: strukture teksta za strukture mišljenja” raspravlja se o strukturi teksta koji se koristi u poučavanju. Uočava se pet osnovnih struktura: opisivanje, nabranje/slijed, uspoređivanje, uzrok i posljedica, problem i rješenje, a upozorava se na to da su istraživanja pokazala kako su u udžbenicima u Hrvatskoj najzastupljenije prve dvije strukture. Istodobno to su za kognitivni razvoj i najmanje korisne strukture jer se podaci iščitani iz njih najkraće pamte. Analiza strukture teksta nije samo didaktička strategija za podizanje razine razumijevanja pročitanaog. Budući da je u suvremenome sporazumijevanju među članovima društvene zajednice većina poruka oblikovana govorenim ili pisanim tekstovima, bavljenje strukturama teksta autorica smatra važnim i za

razvijanje sposobnosti kritičkoga mišljenja. Strukturu objasnidbenoga (i to udžbeničkoga) teksta autorica analizira na više primjera i posebno objašnjava kako tekstove strukturirati na način koji će najviše pridonijeti razvitku odgovarajućih kognitivnih procesa u učenika. Čitanje dobro strukturiranih tekstova pomaže i u tome da se čitatelj poslije u životu može i zna uspješno nositi i s loše strukturiranim tekstom.

Deveto poglavlje „Čitanje za (spo)razumijevanje: čitač je danas svatko. Čitatelj nije.” već u svojem naslovu donosi i zaključak ove vrijedne i potrebne knjige. Čovjekov mozak nije predviđen za čitanje nego je čitanje relativno nedavna kulturna invencija koju je čovjek razvio zahvaljujući neuroplastičnosti mozga: „Čitateljem i čitateljicom se ne rađa nego se odlučuje postati na osnovi vjerovanja u vrijednost pisanе kulture i intelektualni potencijal vlastitoga uma, ali i zato što uživamo u čitanju” (str. 272). Posvećena

ne samo iznošenju znanstvenih spoznaja nego i jasnim, utemeljenim smjernicama kako obrazovni sustav osuvremeniti na način da se u njemu afirmiraju i iskoriste prednosti koje kognitivnome razvoju pridonose čitanje, dubinsko i kritičko čitanje, ova je knjiga donijela u naš znanstveni prostor podatke i razmišljanja koji pozivaju na dijalog i na promjenu dosadašnjih paradigmi. Bit će, naravno, korisna svima koji se susreću s poučavanjem čitanja. Pritom treba odmah otkloniti zablude kako je poučavanje čitanja aktivnost koja se svladava samo na početnim stupnjevima obrazovanja i utoliko je ovo prvorazredna studija koja će pomoći i da u okviru visokoškolske nastave odgovorimo sebi na pitanje zbog čega mladi ne komuniciraju s tekstom onako kako smo to željeli ili kako smo se tome nadali. Napokon imamo naslov koji razlaže ono što smo intuirali, usmjerava prema rješenjima i – pruža nadu u bolji, suvremeni obrazovni sustav.

Mihaela Matešić